

Colecție coordonată de
LIVIA SZÁSZ

**SIMON SEBAG
MONTEFIORE**

**PECETLUIE
ÎN ISTORIE**

Scrisori care
au schimbat lumea

Traducere din limba engleză și note de
IRINA NEGREA

TREI

CUPRINS

<i>Introducere</i>	13
DRAGOSTE	
Henric al VIII-lea către Anne Bolcyn, mai 1528	24
Frida Kahlo către Diego Rivera, nedat	25
Thomas Jefferson către Maria Cosway, 12 octombrie 1786	27
Ecaterina cea Mare către prințul Potemkin, cca 19 martie 1774	30
Iacob I către George Villiers, duce de Buckingham, 17 mai 1620	33
Vita Sackville-West către Virginia Woolf, 21 ianuarie 1926	34
Corespondența dintre Soliman Magnificul și Hürrem Sultan, anii 1530	35
Anaïs Nin către Henry Miller, cca august 1932	37
Alexandra către Rasputin, cca 1909	40
Horatio Nelson către Emma Hamilton, 29 ianuarie 1800	41
Napoleon Bonaparte către Josephine, 24 aprilie 1796	44
Aleksandru al II-lea către Katia Dolgorukaia, ianuarie 1868	46
Iosif Stalin către Pelagheia Onufrieva, 29 februarie 1912	48
FAMILIE	
Elisabeta I către Maria I a Angliei, 16 martie 1554	49
Vilma Grünwald către Kurt Grünwald, 11 iulie 1944	51
Kadashman-Enlil I către Amenhotep al III-lea, cca 1370 î.Hr.	52
Oliver Cromwell către Valentine Walton, 4 iulie 1644	54
Toussaint L'Ouverture către Napoleon, 12 iulie 1802	56
Aleksandru I către sora sa, Ekaterina, 20 septembrie 1805	58
Carol I către Carol al II-lea al Angliei, 29 noiembrie 1648	58

Svetlana Stalina către tatăl ei, Stalin, mijlocul anilor 1930	61
Augustus către Caius Căesar, 23 septembrie 2 î.Hr.	61
Iosif al II-lea către fratele său, Leopold al II-lea, 4 octombrie 1777	62
Ramses cel Mare către Hattusilis, regele hitiților, 1243 î.Hr.	63
CREAȚIE	
Michelangelo către Giovanni da Pistoia, 1509	65
Wolfgang Amadeus Mozart către verișoara sa, Marianne, 13 noiembrie 1777	66
Honoré de Balzac către Ewelina Hlńska, 19 iunie 1836	69
Picasso către Marie-Thérèse Walter, 19 iulie 1939	70
John Keats către Fanny Brawne, 13 octombrie 1819	71
T.S. Eliot către George Orwell, 13 iulie 1944	73
CURAJ	
Sarah Bernhardt către Mrs. Patrick Campbell, 1915	75
Fanny Burney către sora ei, Esther, 22 martie 1812	76
David Hughes către părinții săi, 21 august 1940	80
DESCOPERIRE	
Ada Lovelace către Andrew Crosse, cca 16 noiembrie 1844	83
Wilbur Wright către Smithsonian Institution, 30 mai 1899	85
John Stevens Henslow către Charles Darwin, 24 august 1831	86
Regele Ferdinand de Aragon și regina Isabela a Castiliei către Cristofor Columb, 30 martie 1493	87
Cristofor Columb către Ferdinand și Isabela, 29 aprilie 1493	88
TURISM	
Anton Cehov către Anatoli Koni, 16 ianuarie 1891	93
Gustave Flaubert către Louis Bouilhet, 15 ianuarie 1850	96
RĂZBOI	
Petru cel Mare către Ecaterina I, 27 iunie 1709	98
Napoleon către Josephine, 3 decembrie 1805	99
Dwight D. Eisenhower către trupele Aliaților, 5 iunie 1944	100
Ekaterina, ducesă de Oldenburg, către fratele ei, Aleksandru I, 3 septembrie 1812	101

Filip al II-lea către ducele de Medina Sidonia, 1 iulie 1588	101
Hārūn ar-Rašid către Nicefor I Logotetul, 802 d.Hr.	102
Rasputin către Nicolae al II-lea, 17 iulie 1914	103
SÂNGE	
Piankh către Nodjmet, cca 1070 î.Hr.	104
Vladimir Lenin către bolșevicii din Penza, 11 august 1918	104
Iosif Stalin către Kliment Vorosilov, 3 iulie 1937	106
Mao Zedong către Gărzile Roșii de la Școala Secundară afiliată Universității Tsinghua, 1 august 1966	106
Iosip Broz Tito către Iosif Stalin, 1948	108
DISTRUGERE	
Theobald von Bethman-Hollweg către contele Leopold Berchtold, 6 iulie 1914	109
Harry Truman către Irv Kupcinet, 5 august 1963	111
DEZASTRU	
Pliniu cel Tânăr către Tacit, cca 106/107 d.Hr.	113
Voltaire către dl Tronchin, 24 noiembrie 1755	116
PRIETENIE	
Căpitanul A.D. Chater către mama lui, Crăciun 1914	118
Marc Antoniu către Octavian (ulterior, Augustus), cca 33 î.Hr.	120
Correspondența dintre Karl Marx și Friedrich Engels, iulie 1862–noiembrie 1864	121
Franklin D. Roosevelt către Winston Churchill, 11 septembrie 1939	126
Adolf Hitler către Benito Mussolini, 21 iunie 1941	127
Correspondența dintre prințul Potemkin și Ecaterina cea Mare, cca 1774	132
FRIVOLITĂȚI	
Georg von Hülsen către Emil von Görtz, 1892	134
Marchizul de Sade către „tâmpiții de nemernici care mă chinuiesc”, 1783	135
Correspondența dintre împărăteasa Alexandra și Nicolae al II-lea, 1916	137

DECENȚĂ	
Maria Terezia către Maria Antoaneta, 30 iulie 1775	140
Mahatma Gandhi către Hitler, 24 decembrie 1940	141
Abraham Lincoln către Ulysses S. Grant, 13 iulie 1863	144
John Profumo către Harold Macmillan, 5 iunie 1963	145
Jacqueline Kennedy către Nikita Hrușciiov, 1 decembrie 1963	146
Babur către fiul său, Humayun, 11 ianuarie 1529	148
Émile Zola către Félix Faure, 13 ianuarie 1898	149
Lorenzo Magnificul către Giovanni de Medici, 23 martie 1492	153
LIBERTĂȚI	
Emmeline Pankhurst către Uniunea Feminină Socială și Politică, 10 ianuarie 1913	155
Rosa Parks către Jessica Mitford, 26 februarie 1956	157
Nelson Mandela către Winnie Mandela, 2 aprilie 1969	158
Abram Hannibal către Petru cel Mare, 5 martie 1722	160
Correspondența dintre Simón Bolívar, Manuela Sáenz și James Thorne, 1822–1823	161
DESTIN	
Oscar Wilde către Robert Ross, 28 februarie 1895	164
Correspondența dintre Alexander Hamilton și Aaron Burr, iunie 1804	165
Van Ness către Pendleton, 26 iunie 1804	170
Anonim către Lord Monteagle, octombrie 1605	171
Babur către Humayun, 25 decembrie 1526	172
Nikita Hrușciiov către John F. Kennedy, 24–26 octombrie 1962	174
Aleksandr Pușkin către Jacob von Heeckeren, 25 ianuarie 1837	178
PUTERE	
Stalin către Valeri Mejlauk, aprilie 1930	181
Churchill către Roosevelt, 20 mai 1940	181
Correspondența dintre Richard I și Saladin, octombrie–noiembrie 1191	182
Arthur James Balfour către Lordul Rothschild, 2 noiembrie 1917	184
George Bush către Bill Clinton, 20 ianuarie 1993	185
Niccolò Machiavelli către Francesco Vettori, 3 august 1514	186

Henric al VII-lea către „bunii [săi] prieteni“, iulie 1485	187
John Adams către Thomas Jefferson, 20 februarie 1801	189
Correspondența dintre ducele de Marlborough, regina Anna și Sarah, ducesă de Marlborough, 13 august 1704	189
Donald J. Trump către Kim Jong-un, 24 mai 2018	191
PIERDEREA PUTERII	
Abd er-Rahman al III-lea către fiii săi, 961 d.Hr.	193
Simon Bar Kohba către Yeshua, cca 135 d.Hr.	194
Ammurapi către regele din Alashiya, cca 1190 î.Hr.	195
Aurangzeb către fiul său, Muhammad Azam Shah, 1707	195
Bolívar către José Flores, 9 noiembrie 1830	196
DESPĂRTIRE	
Leonard Cohen către Marianne Ihlen, iulie 2016	198
„Henriette“ către Giacomo Casanova, toamna lui 1749	199
Churchill către soția sa, Clementine, 17 iulie 1915	200
Nikolai Buharin către Stalin, 10 decembrie 1937	202
Franz Kafka către Max Brod, iunie 1924	205
Walter Raleigh către soția sa, Bess, 8 decembrie 1603	206
Alan Turing către Norman Routledge, februarie 1952	209
Che Guevara către Fidel Castro, 1 aprilie 1965	210
Robert Ross către More Adey, 14 decembrie 1900	212
Lucreția Borgia către Leon al X-lea, 22 iunie 1519	214
Adrian către Antoninus Pius (și către sufletul său), 10 iulie 138 d.Hr.	216
<i>Cuvinte de mulțumire</i>	217
<i>Mențiuni de copyright</i>	218

INTRODUCERE

Dragă cititorule,

Nimic nu se poate compara cu o scrisoare, când vine vorba de instanțitate și autenticitate. Noi, oamenii, avem instinctul de a consemna sentimentele și amintirile noastre, care altminteri s-ar pierde în timp, și de a le împărtăși celorlalți. Simțim nevoia cu disperare să confirmăm relații, legături de dragoste sau de ură, căci lumea nu este niciodată imobilă și viețile noastre sunt o scrie de începuturi și sfârșituri: consemnându-le pe hârtie, simțim, probabil, că putem să le facem mai reale, aproape eterne. Scrisorile sunt antidotul literar la vremelnicia vieții și, desigur, la zbuciumul superficial al internetului. Goethe, care a cugetat îndelung la farmecul scrisorilor, vedea în ele „cea mai semnificativă amintire pe care un om o poate lăsa în urma sa”. Or, asemenea instincte sunt îndreptățite: multă vreme după moartea protagoniștilor, scrisorile lor dăinuie încă. Iar în materie de politică, diplomatie și război, un ordin sau o promisiune trebuie să fie confirmate prin documente. Așadar, nenumărate lucruri diverse sunt împlinite prin intermediul scrisorilor, și noi aici le celebrăm pe toate.

Au existat multe culegeri de scrisori ciudate și nostime, însă cele din volumul de față au fost alese nu doar fiindcă sunt amuzante, ci pentru că au schimbat întru câtva treburile omenești, fie în pace sau război, în artă sau cultură. Grație lor, putem întrezări crâmpic din vieți fascinante, prin ochii unui geniu, ai unui monstru ori ai unui om obișnuit. Avem aici scrisori din multe culturi, tradiții, țărâmură, rase: din Egiptul străvechi și Roma Antică până în America, Africa, India, China și Rusia timpurilor

moderne, unde s-a desfășurat o mare parte din munca mea de cercetare și creație — astfel se explică și prezența multor ruși, de la Pușkin la Stalin, în acest volum. Aici, printre alte lucruri, se regăsesc lupte pentru drepturi pe care noi le considerăm acum esențiale, dar și ordine pentru crime pe care le socotim intolerabile. Aici, de asemenea, sunt reunite scrisori de dragoste și epistole ce dezvăluie setea de putere a unor împărațesc, acțițe, tirani, artiști, compozitori, poeți.

Am selectat scrisori compuse de faraoni acum trei mii de ani, păstrate în biblioteci uitate din cetăți năruite, și scrisori întocmite în acest secol. Neîndoielnic, genul epistolar a cunoscut o vârstă de aur: cei cinci sute de ani socotiți din Evul Mediu până la folosirea pe scară largă a telefonului în anii 1930, după care s-a înregistrat o descreștere abruptă în anii 1990, odată cu apariția telefonului mobil și a internetului. M-am convins eu însuși de acest fapt, când efectuaam cercetări în arhive despre Stalin. În perioada anilor 1920 și 1930, Stalin scria lungi scrisori și note adresate anturajului său și, de asemenea, unor străini, mai ales când era în vacanță în sud, însă, din momentul punerii în funcțiune a unei linii telefonice sigure, scrisorile lui s-au oprit brusc.

După cum era și firesc, scrisorile au fost folosite pe scară largă de către ocărmitorii și elite la scurt timp după dezvoltarea scrisului, întrucât epistolele oficiale constituie instrumentul ideal de a guverna, și chiar mai mult decât atât. Pe parcursul ultimelor trei milenii, scrisorile au fost echivalente mijloacelor de comunicare de azi: ziare, telefoane, radio, televiziune, e-mail, *texting*, *sexting* și *blogging*, toate la un loc. Această antologie conține unele scrisori întocmite la originea cu litere cuneiforme, un străvechi sistem de scriere, folosind însemnele lăsate de un condei din trestie pe o tablă de lut moale și uscată apoi la soare, care a fost utilizat în Orientul Mijlociu în Epoca Bronzului și Epoca Fierului. De asemenea, sunt reproduse scrieri pe papirus, material fabricat din miezul tulpinilor de papirus, începând din mileniul al III-lea î.Hr. și, apoi, sunt scrisorile scrise pe pergament sau pe *velin* — piele de vițel preparată prin uscare, special pentru scris —, utilizat până în momentul în care hârtia a fost inventată în China, în jurul lui 200 î.Hr. și, treptat, adusă prin Asia Centrală până în Europa. Acolo, datorită unui proces de manufacturare mai ieftin și mai simplu, începând din secolul al XV-lea, hârtia a ajuns să fie un produs din ce în ce mai convenabil și accesibil pentru un număr mare de oameni. Schimbul de scrisori a atins punctul culminant între secolul al XV-lea și începutul secolului al XX-lea, nu doar fiindcă hârtia era

ușor de procurat, ci și datorită îmbunătățirii condițiilor de deplasare și de distribuție prin curier, precum și grație dezvoltării serviciilor poștale.

Era totodată și o modalitate de comunicare mai mult decât practică, făcând parte dintr-un nou sistem de orânduire, legislație și contract social, implicând un guvernământ responsabil, finanțe controlabile și moralitate publică. Mai presus de toate, era o nouă stare de spirit, cu idei novatoare și concepții moderne despre modul de trai, o valorizare a vieții private, precum și un mijloc de promovare, alături de o percepere tot mai intensă a societății internaționale și a conștiinței de sine.

Unele scrisori vizau dobândirea notorietății, altele urmăreau să rămână absolut secrete. Această varietate a utilizării lor constituie una dintre bucuriile unui asemenea florilegiu. În marea lor majoritate, scrisorile se refereau la chestiuni practice banale ce ne prezintă prea mult interes: comandarea unor mărfuri, achitarea unor facturi, aranjarea unor întâlniri. La apogeul genului epistolar ca artă și instrument, persoanele educate își petreceau multe ceasuri pe zi la masa lor de lucru, uneori sub lumina pală a unui sfeșnic, scriind obsesiv. Ecaterina cea Mare se caracteriza singură depreciativ drept o „grafomană” (se definea și drept o „plantomană”, fiindcă era pasionată de grădinarit). Singurul mod de a conduce un imperiu, un război, un stat era prin a compune frenetic scrisori. Pentru scriitori, reprezenta o modalitate de a-și proiecta existența dincolo de odaia lor, dincolo de casa, satul, țara lor, de a se apropia de alte lumi și de visuri îndepărtate. Era o îndatorire vlăguitoare fizic și un amuzament; e-mailurile și mesajele electronice nu sunt nici pe departe așa de anevoios de compus, în schimb, sunt, poate, prea ușoare și atât de informale, încât nici nu mai respectăm puterea cuvintelor propriu-zise, deși, desigur, concizia, rapiditatea și emoția transmise induc o dependență de aceste mesaje, considerată specifică vieții moderne. Până la începutul secolului XX, puțini oameni, chiar și dintre șefii de stat, aveau secretari însărcinați să îi ajute în gestionarea vastei lor corespondențe, iar majoritatea dintre ei obișnuiau să răspundă și să își pecetluiască (parțial, din rațiuni de securitate) singuri scrisorile — incluzând aici autori epistolari prezenți în această carte, cum ar fi Lincoln, Ecaterina cea Mare și Nicolae al II-lea, care își sigila singur scrisorile.

Desigur, autorii nu spun întotdeauna adevărul în epistolele lor și poate exista un proces de editare, în urma căruia unele scrisori sunt distrușe, în timp ce altele sunt păstrate. Dar în ambele variante, scrisoarea reflectă un moment de trăire unic în timp — ceea ce Goethe numea

„un suflu instantaneu de viață”. Nenumărate scrisori au fost arse pentru a distruge dovezi privind înțelegeri secrete și iubiri interzise. Asemenea iaduri literare se întâmplau frecvent în familiile din Epocile Victoriană și Eduardiană după decesul unor nobili — inclusiv în familia mea. Însă, să distrugi o scrisoare, considera Goethe, fie și din rațiuni de discreție, înseamnă să distrugi viața însăși.

Scrisorile istorice — asemenea jurnalismului contemporan — sunt pline de cleveți, speculații, minciuni, certuri și calomnii. Când citim un ziar tabloid sau un website de cancanuri, știm că, probabil, jumătate din informații sunt false; îmbucurător în cazul scrisorilor personale este faptul că sunt veridice. Nu depindem de cleveți: putem auzi vorbele autentice. Bunăoară, așa vorbea Stalin cu acoliții lui; așa i se adresa drăgăstos Hürrem lui Soliman Magnificul sau Frida Kahlo lui Diego Rivera; și pe urmă, desigur, există scrisorile revoltător de scatologice, expediate de Mozart verișoarei lui, Marianne.

Scrisorile se pot încadra în tipologii diferite. În primul rând, sunt cele publice. Mao Zedong lansează Revoluția Culturală printr-o scrisoare către studenți, în care le ordonă să își atace superiorii; Balfour promite o patrie a evreilor; în scrisoarea intitulată „*J'accuse*”, Émile Zola înfierăză Franța pentru rasismul și antisemitismul ei. În secolului XXI, din păcate, un asemenea protest rămâne teribil de actual și, de aceea, absolut necesar în această nouă epocă de antisemitism virulent pe ambele maluri ale Atlanticului, nu numai din partea drepte politice, ci și, din ce în ce mai mult, îndeosebi în Marea Britanie, din partea stângii socialiste populare, o tendință josnică întorcându-ne în timp la epurările antisemite ale lui Stalin. Dar, de fapt, mișcarea duce și mai departe în trecut: marxismul este la modă din nou. Am adăugat câteva neprețuite scrisori între cei doi creatori ai marxismului, Karl Marx și Friedrich Engels, care, prin rasismul și antisemitismul lor atroce și fără perdea, îi pot surprinde pe cei care îi consideră militanți altruști și nobili pentru onestitate și egalitate între oameni. Dimpotrivă, scrisorile lor sunt presărate cu apelative ca „negroțel” și „jidăni” sau cu reflecții despre mădularul de evreu al rivalului lor, Lassalle. Aceste lucruri îi pot șoca pe unii cititori.

În secolele dinainte ca presa să devină un mijloc de comunicare popular, multe scrisori aveau rostul de a fi recopiate pentru a fi distribuite pe scară largă în societate. Astfel, scrisorile publice care făceau obiectul corespondenței dintre personaje ilustre, cum erau Voltaire și Ecaterina cea Mare, erau savurate în saloanele literare din întreaga Europă. Același

lucru este valabil și în cazul unui alt tip de scrisoare oficială: anunțul unei victorii sau al unei înfrângeri militare. Chiar și la sfârșitul bătăliilor, când câmpurile de luptă erau înșesate de victime zvârcolindu-se în agonie ori sfărțecate în bucăți, generalii extenuați se așezau în adăposturi năruite sau la mese de lucru improvizate sub cerul liber pentru a redacta toată noaptea scrisori menite să vestească lumii victoriile lor. După triumful în bătăliile de la Poltava, Austerlitz și Blindheim, Petru cel Mare, Napoleon și, respectiv, Marlborough au dat de știre lumii despre izbânda lor, deși se laudau și în particular în fața amantelor și soțiilor lor. „Vino aici să ne feliciți!”, îi scrie Petru cel Mare consoartei lui.

Până de curând, toate tratativele și ordinele, îndeosebi cele politice și militare, erau consemnate în scrisori ce *nu* trebuiau să fie aduse la cunoștința opiniei publice. În acest volum veți citi rândurile disprețuitoare adresate de Ramses cel Mare regelui hitit Hattusilis. Un mileniu mai târziu, Marc Antoniu îi scrie lui Octavian (viitorul împărat Augustus) pentru a se plânge de faptul că nu are nicio relevanță politică dacă el „i-o trage” Cleopatrei, deși e limpede că acest lucru *are* relevanță. Facem din nou un salt peste un mileniu: Saladin și Richard Inimă de Leu negociază împărțirea Țării Sfinte. Pe urmă, mergem înainte cu încă cinci sute de ani: Filip al II-lea îi dă ordin amiralului Medina Sidonia să preia conducerea Armadei împotriva Angliei, deși acesta considera că acțiunea era sortită eșecului. Încă patru veacuri și putem admira spiritul generos al lui Lincoln într-o scrisoare către generalul Grant. Și nu există nicio corespondență mai importantă în secolul XX decât aceea dintre Roosevelt și Churchill, în timpul lunilor de crâncenă disperare din 1940. În seara dinainte să invadeze Rusia Sovietică, Hitler, ajuns la apogeul fanfaronadei și trufiei sale, își dezvăluie motivele într-o scrisoare către aliatul său Mussolini. Și mai există o scrisoare aici, care nu a fost trimisă niciodată: ordinul lui Eisenhower adresat armatei, dacă D-Day ar fi dat greș.

Pe urmă, există un gen special de scrisori, deopotrivă politice și personale, acestea fiind relevante îndeosebi în cazul autocrației, formă de guvernare în care viața intimă a cărmuitorului are semnificații de ordin politic. Așa cum putem vedea în multe dintre noile autocrații ale secolului XXI, când autoritatea conducătorului este absolută, tot ceea ce este personal devine și politic. Scrisoarea de dragoste a lui Henric al VIII-lea către Anne Boleyn și epistola afectuoasă a lui Iacob I către chipeșul său favorit, ducele de Buckingham, au o importanță politică — preferințele amoroase ale suveranului călăuzind guvernarea națiunii. Distracțiile

dezgustătoare, implicând de obicei anșuri și cărnați, organizate pentru kaizerul Wilhelm al II-lea de către curtenii lui dezvăluie crasa incompetență ce amenința pacea Europei. Ecaterina cea Mare și prințul Potemkin, amanți și parteneri politici totodată, sunt niște romantici sentimentali, precum și politicieni lucizi. În corespondența lor există câteva scrisori care se întind pe câte zece sau cincisprezece pagini, unde sunt discutate toate aspectele puterii: diplomație, război, finanțe, relații personale. Dar sunt acoperite și chestiunile de ordin casnic și familial: colecționarea de obiecte de artă, construirea unor case, legătura lor sexuală și, desigur, sănătatea lor — nicio scrisoare din secolul al XVIII-lea nu poate fi completă fără o discuție despre hemoroizi. Scurtele lor scrisori de dragoste se aseamănă cu e-mailurile și mesajele electronice de azi. Epistolele de acest fel nu aveau rostul de a fi citite decât de către destinatarii lor, însă majoritatea au fost păstrate după moartea autorilor. Potemkin a murit pe un câmp sălbatic din Moldova, strângând la piept un pachet cu scrisorile Ecaterinei, legate cu o panglică, și plângând în timp ce le citea.

O asemenea corespondență cu adevărat privată celebrează dragostea și sexul, însă acestea erau scrisori pe care autorii lor le țineau ferocate sub cheie. Aleksandru al II-lea și amanta lui (ulterior, soție) Katia și-au trimis cele mai erotice scrisori compuse vreodată de un șef de stat. La vremea respectivă, presupuneau că nimeni nu avea să le vadă vreodată — cu toate acestea, iată-ne acum citind scrisorile lui: Vita Sackville-West și Virginia Wolf; Napoleon și Josephine; Emma Hamilton și Nelson. Corespondența lui Balzac cu admiratoarea lui poloneză, frumoasa contesă Hanska, este plină de pasiune. Cei doi s-au îndrăgostit — înainte de a se fi întâlnit — doar prin intensitatea scrisorilor. Corespondența lui Anaïs Nin cu Henry Miller este atât de înfierbântată de sexualitate, atât de impregnată de lascivitate, încât aproape mustește de senzualitate. „Mai mult decât ar putea săruturile face“, scria John Donne, „scrisorile contopesc sufletele.“ Și trupurile.

Firește, am ales scrisori intime dezvăluind durerea, dar și plăcerea, scrisori punctând sfârșitul iubirii, dar și începutul ei: una dintre cele mai remarcabile epistole, prea puțin cunoscută, de altfel, este „conversația“ lui Thomas Jefferson dintre Capul și Inima lui, trimisă tinerei lui amante care îl părăsește. Este, probabil, una dintre cele mai strălucite analize ale nebuniei iubirii din câte s-au scris vreodată, iar caracterul ei pătrunzător nu este deloc surprinzător, dacă ne gândim că acesta este chiar autorul Declarației de Independență a Americii.

În mod similar, Simón Bolívar încearcă să pună capăt legăturii lui amoroase cu Manuela Sáenz. Frumoasa Henriette, femeie măritată, întorcându-se la soțul ei, îi frânge inima lui Casanova, afemeiatul perfect. Exact înainte să moară, Leonard Cohen își ia rămas-bun de la iubita lui muribundă, care i-a inspirat cele mai cunoscute cântece ale sale, inclusiv *So Long*, *Marianne*. Dintre toate aceste scrisori de adio eu o prefer pe a triumfătorului calif al Spaniei islamice, Abd er-Rahman al III-lea, care meditează pe patul de moarte că, din cincizeci de ani de glorie, el nu s-a bucurat decât de paisprezece zile de fericire. Și puține scrisori par mai sfâșietoare decât agonia suflătească prin care a trecut Alan Turing din cauza persecuțiilor la care a fost supus pentru homosexualitatea lui. Și, bineînțeles, există și cumplita povară a unei rare scrisori de adio de la o soție către soțul ei în lagărele morții din timpul Holocaustului.

Unele dintre aceste scrisori relatează mari evenimente sau spectacole: Columb le raportează monarhilor săi despre „descoperirea“ Americii; Bătălia pentru Anglia este povestită în scrisoarea unui tânăr pilot, ucis în luptă la puțin timp după aceea; Cehov observă suferințele deșinșilor din insula Sahalin; Pliniu cel Tânăr vede distrugerea orașului Pompeii; Voltaire meditează asupra cutremurului din Lisabona, în 1755.

O subcategorie a ceea ce am putea numi turism include diverse aventuri sexuale în locuri interesante, un tip de scrisoare întâlnit frecvent în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, când experiența modernă a călătoriilor de plăcere s-a extins de la marile voiajuri ale aristocraților bogați la călătoriile cu trenul ale clasei de mijloc, stabilind legături între locuri de întregul mapamond așa cum nu se mai întâmplase până atunci: Cehov și Flaubert descriu jovial întâlniri cu prostituate japoneze și tinere egiptene, în splendide pagini de proză.

Apoi există scrisori de familie, din care aflăm despre relațiile personale ale marilor bărbați de stat cu copiii lor, cum ar fi acești doi împărați din dinastia Marilor Moguli: Babur îl povățuiește pe fiul său să fie tolerant. Iar Aurangzeb, pe patul de moarte, i se adresează în scris fiului său, într-o perioadă când imperiul lui se prăbușește. În timp ce așteaptă să fie judecat, Carol I Stuart își învață fiul cum să fie rege. Împărăteasa Maria Terezia o avertizează pe fiica sa, regina Maria Antoaneta, că aroganța o va distruge. Sau, invers, scrisori de la copiii către părinți: Svetlana Stalina se joacă de-a dictatorul și îi dă ordine tatălui ei, inclusiv cerându-i să interzică teme pentru acasă în întreaga Uniune Sovietică timp de un an. Există, de asemenea, situațiile jenante din familie, care în cazul

monarhiilor capătă o amploare extraordinară. Viitoarea regină Elisabeta I o imploră pe sora ei, regina Maria I Tudor, poreclită „Maria cea Sânge-roasă”, să-i cruțe viața. Iosif al II-lea vine la Paris în calitate de consilier în probleme sexuale al surorii sale Maria Antoaneta, când regele Ludovic al XVI-lea este incapabil să asigure consumarea căsătoriei lor.

Avertizarea anonimă privind Complotul prafului de pușcă este în sine decisivă în înfrângerea conspirației, având efectul de a schimba istoria dintr-o trăsătură de condei. Rasputin în scrisoarea sa adresată lui Nicolae al II-lea încearcă să împiedice izbucnirea Primului Război Mondial, dar nu reușește. Unele scrisori sunt prin ele însele porunci de a ucide: în notele lui, Stalin îi încurajează pe membrii poliției secrete să execute „dușmani” care sunt, de fapt, oameni nevinovați, iar Lenin ordonă frenetic execuții ale unor victime întâmplătoare. În urmă cu trei mii de ani, un ocârmuitor egiptean îi spune soției lui să omoare doi demnitari tineri și „să facă dispărute” cadavrele lor. Una dintre epistolele mele favorite este nota laconică trimisă de Tito lui Stalin, în care liderul iugoslav amenința să trimită un asasin dacă omologul său sovietic va încerca din nou să îlucidă.

O categorie specială se referă la autodistrugere: Oscar Wilde primește o scrisoare injurioasă de la tatăl iubitului lui, care îl face „sodomit” (sic!): Alexander Hamilton și Aleksandr Pușkin ajung printr-o serie de scrisori la duelurile din care li se va trage moartea. Într-o altă categorie aparte, regăsim scrisorile de adio înaintea plecării pe ultimul drum: bunăoară, scrisoarea lui Sir Walter Raleigh către soția lui, înainte de a fi executat. Împăratul Adrian, dându-și seama că e pe moarte, îi scrie fiului său adoptiv, Antoninus Pius, care îi urmează la tron. Bolivar, bolnav și vlăguit, blestemă cele două Americi. Kafka cere ca opera lui să fie distrusă. Și Kafka nu a fost singurul scriitor care să fi pus la îndoială valoarea operei sale: o altă temă privește chinurile și dezamăgirile procesului de creație, așa cum apar în unele scrisori, cum sunt cele ale lui Keats, despre dragoste și moarte; Michelangelo, despre angoasa resimțită când pictează Capela Sixtină; sau T.S. Eliot, critic înverșunat al noului roman scris de George Orwell, *Ferma animalelor*.

Aici veți citi, de asemenea, scrisori nemuritoare ce povestesc despre lupta curajoasă pentru libertate în Epoca Modernă, cum ar fi eliberarea sclavilor, dreptul la vot pentru femei și drepturile cetățenești ale afro-americanilor. Toussaint L'Ouverture, care a condus revolta sclavilor din Haiti împotriva francezilor, în urma căreia s-a întemeiat prima republică

independentă a negrilor de pe continentele americane, imploră să-i fie cruțată familia. Nelson Mandela o îndeamnă pe soția lui, Winnie, să nu renunțe la speranță, nici chiar în regim de detenție într-o închisoare. Rosa Parks atacă segregarea rasială în Alabama. Abram Hannibal — un sclav capturat, probabil, în Africa de Vest, iar apoi vândut la piața de sclavi din Istanbul, de unde a ajuns la Curtea țarului Rusici — devine primul general negru din Europa. O serie de femei înzestrate se afirmă, în ciuda discriminărilor: Ada Lovelace scrie despre pasiunea ei pentru știință; Fanny Burney și Manuela Sáenz sfidează necesitatea de a se supune unor căsnicii anoste, în care bărbatul deține rolul dominant; Emmeline Pankhurst îndeamnă la acțiuni violente menite să obțină dreptul la vot pentru femei.

Chiar dacă e-mailul și telefonul au pus capăt vârstei de aur a scrisorilor, acestea și-au păstrat totuși puterea — de pildă, în diplomație. În 2018, când președintele Donald Trump a anulat summitul programat la Singapore cu tânărul și sângerosul dictator nord-coreean Kim Jong-un, mijlocul de comunicare ales este o scrisoare într-un stil tipic „trumpian”. Aceasta dă tonul unei corespondențe debordând de energie. Până la urmă, summitul a avut loc. După câteva zile, pe 6 iulie, conducătorul suprem Kim i-a scris lui Trump: „Această însemnată primă întâlnire cu Excelența Voastră a marcat cu adevărat începutul unei călătorii semnificative.” La scurt timp, Trump a împins lucrurile mai departe, laudându-se la un miting despre aventura lui epistolară cu liderul nord-coreean: „Eu am fost foarte dur, iar el a fost la fel. Am tatonat amândoi terenul, ba înainte, ba înapoi. Apoi ne-am înamorat, OK? Da, chiar așa. Mi-a trimis scrisori frumoase, niște scrisori extraordinare.” Indiferent care va fi viitorul armamentului nuclear nord-coreean, aceste declarații demonstrează cel puțin câtă forță politică și emoțională poate avea o scrisoare.

Și, fiindcă în rândurile de mai sus a venit vorba despre această nouă atitudine de impertinență și impolitețe în viața publică, manifestată prin aroganță autoritaristă, grandilocvență nemiloasă și dușmănie ranchiunoasă, așa cum sunt acestea intruchipate de președinția lui Trump, am adăugat scrisoarea plină de farmec și eleganță lăsată în Biroul Oval de președintele George H.W. Bush (care îndemnase la o politică „mai blândă, mai amiabilă”) pentru succesorul său, Bill Clinton: în mod categoric și cordial, se renunță la meschinăria, neîncrederea și malițiozitatea politică, în cinstea idealului american împărțit de amândoi. Iată un sentiment care, din păcate, lipsește astăzi.